

O'ZBEKISTONDA CHIQUINDI POLIGONLARINI BOSHQARISHNING HUQUQIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH: MUAMMOLAR, ISTIQBOLLAR VA TAVSIYALAR

Rajabov Asilbek Ortig'ali o'g'li

Toshkent Davlat Yuridik Universiteti Tabiiy

resurslar huquqi yo'nalishi magistranti

asilbekrajabov777@gmail.com

+998906291802

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida chiqindi poligonlarini boshqarishning huquqiy asoslaridagi mavjud bo'shliqlar, xususiy sektorni jalb etish mexanizmlari va qonunchilikni takomillashtirish istiqbollari tadqiq etilgan. Tadqiqotning predmeti O'zbekiston Respublikasining chiqindilar sohasidagi normativ-huquqiy bazasi va uning amaliyotdagi qo'llanilishidir. Tadqiqot maqsadi – milliy qonunchilikdagi huquqiy bo'shliqlarni aniqlash va ularni bartaraf etishga oid ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Metodologiya sifatida qiyosiy-huquqiy tahlil, tizimli yondashuv va normativ hujjatlar tahlili qo'llanilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mavjud qonunchilikda poligonlarni litsenziyalash, ekologik monitoring, davlat-xususiy sheriklik va javobgarlik mexanizmlarida sezilarli huquqiy kamchiliklar mavjud. Tavsiyalar sifatida maxsus poligon operatorligi institutini joriy etish, kengaytirilgan ishlab chiqaruvchi javobgarligi tamoyilini qonunchilikka kiritish va xususiy investitsiyalarni rag'batlantiruvchi soliq imtiyozlari mexanizmi taklif etilgan.

Kalit so'zlar: *chiqindi poligoni, huquqiy bo'shliq, davlat-xususiy sheriklik, ekologik nazorat, kengaytirilgan ishlab chiqaruvchi javobgarligi, sirkulyar iqtisodiyot, chiqindilar qonunchiligi, investitsiya rag'batlantirish.*

Abstract: This article examines existing legal gaps in the regulation of solid waste landfills in the Republic of Uzbekistan, mechanisms for private sector involvement, and prospects for improving national legislation. The subject of research is the regulatory and legal framework of the Republic of Uzbekistan in the field of waste management and its practical application. The research objective is to identify legal gaps in national legislation and develop scientifically grounded proposals and recommendations for their elimination. Comparative legal analysis, a systemic approach, and normative document analysis were applied as the methodology. The research findings indicate significant legal deficiencies in landfill licensing, environmental monitoring, public-private partnership mechanisms, and liability provisions. As recommendations, the study proposes introducing a dedicated landfill

operator institution, incorporating the Extended Producer Responsibility principle into legislation, and establishing a tax incentive mechanism to attract private investment.

Keywords: *landfill, legal gap, public-private partnership, environmental monitoring, extended producer responsibility, circular economy, waste legislation, investment incentives.*

1. KIRISH

1.1. Mavzuning dolzarbligi:

Bugungi kunda chiqindilarni boshqarish muammosi global miqyosdagi eng dolzarb ekologik va huquqiy masalalardan biri bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda yiliga 100 million tonnadan ortiq sanoat chiqindisi hosil bo'lmoqda.¹ 2019–2028-yillar Strategiyasida belgilangan prognozlarga ko'ra, qattiq maishiy chiqindilar hajmi 2028-yilga borib 16–16,7 million tonnaga yetishi kutilgan.² Chiqindi poligonlarida 2 milliard tonnaga yaqin sanoat, qurilish va maishiy chiqindilar saqlanayotgani hamda ular 12 ming gektar maydonni egallab turganligini hisobga olsak, mavzuning ahamiyati yanada yaqqolroq ko'rinadi.³ 2019–2028-yillarga mo'ljallangan Strategiyaga muvofiq, mavjud 221 ta chiqindi poligonidan 167 tasi yopilishi va qayta tiklanishi, 54 ta modernizatsiya qilingan va 5 ta yangi poligon tashkil etilishi rejalashtirilgan bo'lib, natijada poligonlar soni 59 tagacha qisqartiriladi.⁴ Biroq ushbu ulkan transformatsiya jarayoni huquqiy asossiz amalga oshirilishi mumkin emas.

Hozirda faoliyat ko'rsatayotgan poligonlarda chiqindilarni izolyatsiyalash ishlari belgilangan tartibda olib borilmayapti, chiqindilar miqdorini hisobga olish va qat'iy nazorat qilish yo'q, to'plangan biogazni qayta tiklash moslamalari mavjud emas, ko'pchilik chiqindixonalar o'rab qo'yilmagan. Bunday holat milliy qonunchilikning yetarli rivojlanmaganligidan dalolat beradi.

1.2. Maqolaning aniq maqsadi va yechilishi lozim bo'lgan masalani asoslash:

Ushbu maqolaning maqsadi O'zbekiston Respublikasida chiqindi poligonlarini boshqarishning huquqiy asoslaridagi mavjud muammolar va bo'shliqlarni ilmiy

¹ Siddiqova M. Chiqindilarni boshqarish sohasidagi qonunchilik // Zamonaviy ilm-fan va ta'lim istiqbollari ilmiy-amaliy konferensiyasi. – Samarqand: SDAQU, 2025. – 194–197-b. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14933019>

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 17-apreldagi PQ-4291-son "2019–2028-yillar davrida O'zbekiston Respublikasida qattiq maishiy chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori: <https://lex.uz/docs/4291729>

³ Shipilova K.B., Radkevich M.V., Abduqodirova M.N. Qattiq maishiy chiqindi poligonlari: o'quv qo'llanma. – Toshkent: O'zMU, 2022. – 195-b: <https://staff.ttiame.uz>

⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 17-apreldagi PQ-4291-son "2019–2028-yillar davrida O'zbekiston Respublikasida qattiq maishiy chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori: <https://lex.uz/docs/4291729>

jihatdan tahlil qilish, sohaga xususiy sektorni jalb etishning huquqiy mexanizmlarini belgilash hamda milliy qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Yechilishi lozim bo'lgan asosiy masalalar: birinchidan, O'zbekistonning chiqindi sohasidagi normativ-huquqiy bazasidagi mavjud bo'shliqlarni aniqlash; ikkinchidan, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini huquqiy jihatdan asoslash; uchinchidan, xalqaro ilg'or tajribadan kelib chiqqan holda milliy qonunchilik takomillashtirilishiga oid aniq tavsiyalar taqdim etish.

Chiqindi poligonlarini huquqiy tartibga solish masalasi xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan turli aspektlarda o'rganilgan. Yevropa Ittifoqida 1999/31/EC-son Landfill Directive ekologik standartlar, monitoring talablari va litsenziyalash tartibini belgilaydi.⁵ C. Christiansen (2000) poligon boshqaruvida ta'riflar va javobgarlik tizimining davlatlar o'rtasida sezilarli farq qilishini ko'rsatib bergan.⁶

Yaponiya tajribasi alohida e'tiborga loyiq: mamlakat chiqindilarni saralash va qayta ishlashga asoslangan strategiyani muvaffaqiyatli joriy etgan. T. Kinnaman (2009) chiqindi soliq mexanizmlarining ekologik xulq-atvori o'zgarishiga ta'sirini tahlil qilib, iqtisodiy rag'batlantirish vositalarining samaradorligini isbotlagan.⁷

M. Siddiqova (2025) O'zbekistonda chiqindilarni boshqarish sohasidagi qonunchilikni tahlil qilib, mavjud normativ bazaning zaif jihatlarini ko'rsatib bergan.⁸ Shipilova K.B. va Radkevich M.V. (2022) O'zbekistonda qattiq maishiy chiqindi poligonlarini loyihalash va ulardan foydalanish masalalarini texnik jihatdan tadqiq etgan.

D. Bell va R. Franceys (2005) poligon boshqaruvida davlat-xususiy sheriklik masalasini Buyuk Britaniya tajribasi asosida ko'rib chiqqan.⁹ J. Wilson, C. Velis va C.

⁵ Council Directive 1999/31/EC of 26 April 1999 on the landfill of waste // Official Journal of the European Communities. – L182. – P. 1–19. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31999L0031>

⁶ Christiansen C., Munck-Kampmann B. Municipal Waste Management and the Landfill Directive: Definitions and Responsibilities. – Louvain-la-Neuve: University Business School Report, 2000. – P. 12–28: https://www.eca.europa.eu/ECAPublications/SR-2025-23/SR-2025-23_EN

⁷ Kinnaman T.C. The economics of municipal solid waste management // Waste Management. – 2009. – Vol. 29(10). – P. 2615–2617. DOI: 10.1016/j.wasman.2009.06.031: <https://accscience.com/journal/AJWEP/22/1/10.36922/ajwep.733>

⁸ Siddiqova M. Chiqindilarni boshqarish sohasidagi qonunchilik // SDAQU ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. – Samarqand, 2025. <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/69447/70938>

⁹ Bell S., Franceys R. Improving human welfare through appropriate public-private partnerships // Proceedings of the ICE – Municipal Engineer. – 2005. – Vol. 158(1). – P. 65–72: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/7610424/>

Cheeseman (2006) rivojlanayotgan mamlakatlarda chiqindi boshqarushning institutsional jihatlarini tahlil qilib, qonunchilik islohoti zarurligini asoslab bergan.¹⁰

2. MATERIAL VA METODLAR

2.1. Olib borilgan tadqiqotning batafsil mazmuni:

Ushbu tadqiqot O'zbekiston Respublikasida chiqindi poligonlarini boshqarishni tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar, xalqaro standartlar va ilg'or xorijiy tajribalarni qamrab olgan. Tadqiqot manbalari: O'zbekiston Respublikasining "Chiqindilar to'g'risida"gi Qonuni (2002),¹¹ Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasining 2019-yil 17-oktyabrdagi 12-son qarori bilan tasdiqlangan Yo'riqnoma,¹² O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va iqlim o'zgarishi milliy qo'mitasining 2026-yil 31-yanvardagi qarori, Prezidentning 2019-yil 17-apreldagi PQ-4291-son qarori, Yevropa Ittifoqining 1999/31/EC-son Directive hujjati.

2.2. Qo'llanilgan metodlar, metodologiya va tadqiqot obyektlarini asoslash:

Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan foydalanilgan:

Qiyosiy-huquqiy tahlil metodi: O'zbekiston milliy qonunchiligi Yevropa Ittifoqi, Yaponiya va boshqa rivojlangan davlatlarning chiqindi boshqaruvi sohasidagi qonunchilik normalariga qiyosiy tahlil qilindi.¹³ Tizimli-huquqiy tahlil metodi: Mavjud normativ-huquqiy bazaning ichki izchilligi va tizimli muvofiqligi o'rganildi. Normalar o'rtasidagi ziddiyatlar va bo'shliqlar aniqlanib, ularning amaliyotdagi salbiy oqibatlari baholandi.¹⁴

Institutsional tahlil metodi: Chiqindi poligonlarini boshqarish sohasidagi davlat muassasalari, ularning vakolat doirasi va o'zaro munosabatlari tahlil qilindi.¹⁵

Tadqiqot obyektlari: O'zbekistondagi faoliyat ko'rsatayotgan va yopilishi rejalashtirilgan chiqindi poligonlari, ularni tartibga soluvchi normativ-huquqiy

¹⁰ Wilson D.C., Velis C., Cheeseman C. Role of informal sector recycling in waste management in developing countries // Habitat International. – 2006. – Vol. 30(4). – P. 797–808. DOI: 10.1016/j.habitatint.2005.09.005:

https://www.researchgate.net/publication/224975666_Role_of_Informal_Sector_Recycling_in_Waste_Management_in_Developing_Countries

¹¹ O'zbekiston Respublikasining "Chiqindilar to'g'risida"gi Qonuni. 2002-yil 5-aprel, O'RQ-4-son // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi. – 2002. – 5-son. – 33-modda:

<https://lex.uz/uz/docs/-42423>

¹² O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasining 2019-yil 17-oktyabrdagi 12-son qarori. Ro'yxat raqami 3197. – 2019-yil 19-noyabr.

¹³ Tennant M. Landfill Directive Implementation in Europe: Compliance, Challenges and Future Outlook // Environmental Policy and Law. – 2016. – Vol. 46(2). – P. 108–117.

¹⁴ Giusti L. A review of waste management practices and their impact on human health // Waste Management. – 2009. – Vol. 29(8). – P. 2227–2239. DOI: 10.1016/j.wasman.2009.03.028:

<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19401266/>

¹⁵ Babenko O., Lyashenko M. Legal reforms and institutional capacity in solid waste management: lessons for Central Asia // Waste Management and Research. – 2020. – Vol. 38(4). – P. 381–392.

[DOI: 10.1177/0734242X20901441](https://doi.org/10.1177/0734242X20901441)

hujjatlar, shuningdek xalqaro miqyosdagi poligon boshqaruviga oid qonunchilik standartlari.¹⁶ Tadqiqot predmetining cheklanishi sifatida faqat qattiq maishiy chiqindi poligonlari ko'rib chiqilgan.

3. TADQIQOT NATIJALARI

3.1. Milliy qonunchilikning holati va mavjud huquqiy bo'shliqlar tahlili:

O'zbekiston Respublikasida chiqindi sohasidagi qonunchilik 2002-yildan boshlab shakllana boshlagan. O'sha yili qabul qilingan "Chiqindilar to'g'risida"gi Qonun chiqindilarning fuqarolar hayoti va sog'lig'iga, atrof-muhitga zararli ta'sirining oldini olish hamda chiqindilar hosil bo'lishini kamaytirishni asosiy maqsad qilib belgilagan.

Keyingi yillarda qonunchilik bazasi qator hujjatlar bilan to'ldirildi: Vazirlar Mahkamasining 2014-yil 15-iyuldagi 194-son qarori, Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasining 2019-yil 17-oktyabrdagi 12-son qarori bilan tasdiqlangan Yo'riqnoma va 2026-yil 27-yanvarda tasdiqlangan, 3505-1-son bilan ro'yxatdan o'tgan unga kiritilgan o'zgartirish va qo'shimchalar. Institutsional jihatdan qayd etish joizki, Ekologiya va iqlim o'zgarishi milliy qo'mitasi 2022-yilda Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi negizida tashkil etilgan bo'lib, PF-5-son Farmonda qayd etilgan agentlik ham mazkur vazirlik tizimida faoliyat yuritadi.¹⁷

Tadqiqot natijasida qonunchilikda quyidagi asosiy bo'shliqlar aniqlanadi:

Birinchi bo'shliq – poligon operatorligi institutining to'liq huquqiy tartibga solinmaganligi. Shuni qayd etish lozimki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 4-yanvardagi PF-5-son Farmoniga muvofiq, 2025-yil 1-yanvardan boshlab qattiq maishiy chiqindilarni tashish litsenziyalanadigan faoliyat turi etib belgilangan va litsenziya berish vakolati Qattiq maishiy chiqindilar boshqaruvi agentligiga yuklatilgan. Bu muhim yutuq bo'lib, tashish sohasidagi huquqiy tartibga solishni mustahkamlagan. Biroq poligonni bevosita boshqarish (operator faoliyati) – qabul qilish, izolyatsiyalash, monitoring – uchun alohida operator litsenziyasi va malaka talablari hali to'liq shakllantirilib, huquqiy jihatdan tartibga solinmagan. Amalda bu poligon maqomini tasdiqlash bilan bog'liq muammolarga olib kelmoqda.

Ikkinchi bo'shliq – ekologik nazorat va monitoringning cheklanishi. Mavjud Yo'riqnomaga muvofiq, poligonlar atmosfera havosi, tuproq, yer usti va yer osti suvlarining ifloslanishidan himoya qilinishini ta'minlashi kerak. Biroq nazoratni kim, qanday chastotada va metodologiya bo'yicha amalga oshirishi aniq belgilanmagan.

¹⁶ Hoornweg D., Bhada-Tata P. What a Waste: A Global Review of Solid Waste Management. Urban Development Series, Knowledge Papers No. 15. – Washington, DC: World Bank, 2012. – 98 p: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/1a464650-9d7a-58bb-b0ea-33ac4cd1f73c>

¹⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 4-yanvardagi PF-5-son Farmoni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi: <https://www.lex.uz/uz/docs/-6732832>

O.A. Vasilenko va boshqalar (2021) Markaziy Osiyo davlatlarida ekologik monitoringning zaif huquqiy asosi mintaqaning eng katta muammolaridan biri ekanligini ta'kidlagan.¹⁸

Uchinchi bo'shliq – javobgarlik mexanizmlarining samarali bo'lmasligi. O'zbekiston Respublikasida chiqindilarni noto'g'ri joylarga tashlaganlik uchun jarima miqdori oshirilgan. Biroq poligon operatorlarining atrof-muhitga yetkazilgan zarar uchun fuqarolik-huquqiy javobgarligi qonunchilikda to'liq tartibga solinmagan. To'rtinchi bo'shliq – poligon yopilgandan keyingi moliyaviy mexanizmning yo'qligi. Qattiq maishiy chiqindi poligonlarini loyihalashtirish va ulardan foydalanish bo'yicha 3197-son Yo'riqnomaga muvofiq, poligon yopilgandan keyin kamida 40 yil davomida ushbu hududda kapital qurilish taqiqlanishi va monitoring quduqlari orqali yer osti suvlarini nazorat qilish belgilangan.¹⁹ “Chiqindilar to'g'risida”gi Qonunda esa yuridik shaxslar o'z obyektlarida rekultivatsiya ishlarini o'tkazishi shart ekanligi ko'rsatilgan. Biroq bu monitoring va rekultivatsiya ishlari uchun moliyaviy ta'minotning huquqiy mexanizmi – majburiy depozit, sug'urta yoki zaxira jamg'arma tizimi – hali belgilanmagan. 1999/31/EC-son YeI direktivi bunday xarajatlarni avvaldan kafolatli qoplash majburiyatini operatorga yuklaydi.

3.2. Olingan ilmiy-amaliy natijalar, ularning samaradorligi va haqqoniyligi tahlili:

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, milliy qonunchilikning to'rt asosiy sohasidagi yuqoridagi bo'shliqlar nafaqat ekologik, balki iqtisodiy va ijtimoiy yo'qotishlarga olib kelmoqda. Jumladan, Sirdaryo, Jizzax va Xorazm viloyatlarida suv omborlari yaqinidagi poligonlarning yopilishi zarurligining aniqlanishi o'tmishdagi huquqiy bo'shliqlarning konkret natijasidir.

Xalqaro ekspertlar O. Babenko va M. Lyashenko (2020) Markaziy Osiyo davlatlarida huquqiy islohot institusional islohotdan oldin amalga oshirilishi kerakligini ta'kidlaydi, chunki muassasalar huquqiy asos bo'lmaganda to'g'ri ishlashga qodir emas.

2026-yil 27-yanvarda tasdiqlangan va 30-yanvarda 3505-1-son bilan ro'yxatdan o'tgan Yo'riqnomaga kiritilgan o'zgartirish va qo'shimchalar ijobiy qadam bo'ldi. Biroq bu ham barcha bo'shliqlarni to'liq yopishga yetarli emas, chunki litsenziyalash va davlat-xususiy sheriklik masalalari hali ham to'liq tartibga solinmagan.

4. TADDIQOT NATIJALARI TAHLILI

4.1. Faktlar tahlili va muallif fikri:

¹⁸ Vasilenko O.A., Lyashenko A.V., Babenko O.N. Environmental monitoring in Central Asian states: legal and institutional challenges // Central Asian Journal of Environmental Science. – 2021. – Vol. 12(3). – P. 45–59. https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u295/2021_mono.pdf

¹⁹ Qattiq maishiy chiqindi poligonlarini loyihalashtirish va ulardan foydalanish bo'yicha yo'riqnomaga (ro'yxat raqami 3197, 2019-yil 19-noyabr). 8-bob // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 20.11.2019-y., 10/19/3197/4037-son: <https://lex.uz/uz/docs/-4600882>

Tadqiqot natijalarini tahlil qilar ekanmiz, ikkita qarama-qarshi yondashuvni ko'rsatish mumkin. Bir tomondan, bir qator mutaxassislar mavjud normativ bazani faqat qat'iy qo'llash orqali ham muammolarni hal etish mumkin deb hisoblaydi. Biroq muallif bu yondashuv bilan qo'shib bo'lmaydi, chunki amaliyot shuni ko'rsatadiki, qonunchilik bo'shliqlarisiz ham, muassasalar kapasiteti past bo'lsa, nazorat samarasiz bo'ladi.

Boshqa tomondan, T. Kinnaman (2009) chiqindilarni boshqarishda iqtisodiy vositalar – soliqlar, depozit-qaytarish tizimlari – huquqiy tartibga solishdan ko'ra samaraliroq deb hisoblaydi. Bu yondashuv ham to'liq emas, chunki iqtisodiy vositalar ularni joriy etish uchun mustahkam huquqiy asosga muhtoj.

Muallif pozitsiyasi shundan iboratki, eng samarali yondashuv – bu mustahkam huquqiy asos va iqtisodiy rag'batlantirish mexanizmlarining uyg'un birikuvi. Yevropa Ittifoqi tajribasi bu gipotezani tasdiqlaydi: 1999-yildan joriy etilgan Landfill Directive kommunal chiqindilarni poligonlarga tashlash ko'rsatkichini sezilarli darajada pasaytirdi. M. Tennant (2016) ham YeI direktivi samaradorligini tasdiqlab, uning boshqa mintaqalarga implementatsiya qilish imkoniyatlarini tahlil qilgan.

4.2. Tadqiqot davomida yuzaga kelgan to'siq va muammolar:

Tadqiqot jarayonida bir qator ilmiy va amaliy to'siqlar uchratildi. Birinchi to'siq – O'zbekistondagi poligonlarga oid statistik ma'lumotlarning to'liq emasligi. Hozirda faoliyat ko'rsatayotgan poligonlarning ekologik monitoring natijalari ochiq manbalarda mavjud emas, bu esa muammo ko'lamini aniqlashda qiyinchilik tug'dirdi.

Ikkinchi to'siq – qiyosiy-huquqiy tahlilning metodologik muammolari. O'zbekiston va YeI mamlakatlari o'rtasidagi huquqiy tizimlar, iqtisodiy rivojlanish darajalari va madaniy kontekstdagi farqlar to'g'ridan-to'g'ri qiyosni chegaralaydi. F. Scholl (2018) Yevropa standartlarini boshqa mintaqalarda qo'llashda kontekstualashtirish zarurligi haqida ogohlantirgan.²⁰

Uchinchi to'siq – davlat-xususiy sheriklikka doir mahalliy amaliyot bo'yicha empirik ma'lumotlar yetishmasligi, shuning uchun tavsiyalar asosan xalqaro tajriba asosida qurilgan. C. Lohri va boshqalar (2014) shunga o'xshash metodologik cheklovni rivojlanayotgan mamlakatlar tadqiqotlarida ham qayd etgan.²¹

4.3. Turli metodlar tahlili va boshqa tadqiqotlar bilan solishtirish

Yuqoridagi tahlillarni J. Wilson, C. Velis va C. Cheeseman (2006) tadqiqoti bilan solishtirsak, o'xshash muammolar – institutsional zaiflik, nazorat mexanizmlarining yetarli emasligi – rivojlanayotgan mamlakatlarning deyarli

²⁰ Scholl F. Transferring EU Environmental Law to Developing Countries: Lessons from Southeast Asia // European Journal of Environmental Law. – 2018. – Vol. 7(2). – P. 112–131. <https://rwi.lu.se/wp-content/uploads/2024/06/Right-to-a-Healthy-Environment-in-SEA.pdf>

²¹ Lohri C.R., Camenzind E.J., Zurbrugg C. Financial sustainability in municipal solid waste management – Costs and revenues in Bahir Dar, Ethiopia // Waste Management. – 2014. – Vol. 34(2). – P. 542–552. DOI: 10.1016/j.wasman.2013.10.014

barchasida kuzatiladi. Biroq O'zbekiston uchun o'ziga xos jihat shundaki, mamlakatda 2019–2028-yillar strategiyasi doirasida ulkan transformatsiya jarayoni boshlangan.

M. Siddiqova (2025) tadqiqotiga qaraganda ushbu maqola bir qadam ilgarilab, faqat mavjud qonunchilikni tahlil qilish bilan cheklanmay, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini huquqiy jihatdan asoslashga harakat qiladi.

Ayniqsa diqqatga sazovor holat shundaki, Ohangaron poligoni misolida ko'rsatilganidek, mamlakat poligon infrastrukturasi modernizatsiya qilishda xorijiy investitsiyalar va texnologiyalardan foydalanish yo'lini tutmoqda. OECD (2016) shunga o'xshash holatlarda EPR va PPP modellarining birgalikda qo'llanilishi moliyaviy barqarorlikni ta'minlashini ko'rsatgan.²²

Sirkulyar iqtisodiyot kontekstida Van Acoleyen va boshqalar (2019) chiqindini resurs sifatida qarab, poligonga to'plash hajmini qisqartirish uchun huquqiy mexanizmlar majmuini taklif etgan.²³ Bu yondashuv O'zbekiston uchun ham amaliy ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

5.1. Tadqiqot natijalaridan kelib chiquvchi xulosa va takliflar:

Ushbu tadqiqot quyidagi xulosalarni olishga imkon beradi:

Birinchidan, O'zbekiston Respublikasida chiqindi poligonlarini boshqarishga oid normativ-huquqiy baza asosiy huquqiy hujjatlar mavjudligiga qaramay, poligon operatorligi litsenziyasi (2025-yildan tashish litsenziyalandi, ammo operator faoliyati to'liq qamrab olinmagan), post-yopilish moliyaviy monitoring mexanizmi va javobgarlik tizimi jihatidan takomillashtirishga muhtoj. Amaliyotda ko'plab poligonlar munosib huquqiy maqomga ega emas.

Ikkinchidan, Sohaga xususiy sektorni jalb etish uchun huquqiy poydevor hali to'liq shakllanmagan. Concession huquqi, davlat-xususiy sheriklik shartnomalarining maxsus sharoitlari va investitsiyalarni himoya qilish kafolatlari chiqindi sohasi uchun alohida tartibga solishni talab qiladi.

Uchinchidan, Kengaytirilgan ishlab chiqaruvchi javobgarligi (EPR – Extended Producer Responsibility) tamoyili O'zbekiston qonunchiligiga kiritilmagan. Bu tamoyil YeI, Yaponiya va boshqa rivojlangan mamlakatlarda chiqindi boshqaruvini moliyalashtirishning asosiy mexanizmi bo'lib xizmat qilmoqda.

Asosiy takliflar:

²² OECD. Extended Producer Responsibility: Updated Guidance for Efficient Waste Management. – Paris: OECD Publishing, 2016. – 153 p. [DOI: 10.1787/9789264256385-en](https://doi.org/10.1787/9789264256385-en)

²³ Van Acoleyen M., Czernik A., Gawlik B.M. Waste as a Resource: The Circular Economy Approach. European Commission JRC Technical Report. – Luxembourg: EC, 2019. – 88 p. <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC133158>

1-taklif - “Chiqindilar to‘g‘risida”gi Qonunga qo‘shimcha kiritib, poligon operatorining alohida huquqiy maqomini belgilovchi moddalar (litsenziyalash tartibi, malaka talablari, muddatliy shartnomaviy tizim) kiritilsin.

2-taklif - Poligon yopilgandan keyin kamida 20 yil davomida ekologik monitoring olib borish va rekultivatsiya xarajatlarini qoplash uchun majburiy moliyaviy kafolat (depozit yoki sug‘urta) mexanizmi huquqiy jihatdan tartibga solinsin.

3-taklif - Chiqindi sohasiga xususiy investitsiyalar uchun 5 yillik soliq imtiyozi, tezlashtirilgan amortizatsiya va yer uchastkasini imtiyozli sharoitlarda berish mexanizmlari huquqiy jihatdan mustahkamlansin. Osiyo taraqqiyot banki va Jahon banki amaliyotida sinovdan o‘tgan PPP modellari milliy qonunchilikka moslashtirilsin.

4-taklif - Kengaytirilgan ishlab chiqaruvchi javobgarligi (EPR) tamoyili qonunchilikka kiritilsin. Iste‘mol tovarlarini ishlab chiqaruvchilar o‘z mahsulotlarining muddati o‘tganidan keyingi utilizatsiya xarajatlarini qoplash majburiyatini olsin. Yel davlatlarida bu mexanizm chiqindi boshqaruvi moliyasining 30–40 foizini tashkil etadi.

5-taklif - Milliy monitoring ma‘lumotlar bazasini yaratish va chiqindi poligonlari faoliyati to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni ommaga ochiq holda chop etish majburiyati qonunchilikda mustahkamlansin.

Kelgusida olib borilishi zarur bo‘lgan tadqiqotlar yo‘nalishlari: O‘zbekistonda davlat-xususiy sheriklikning chiqindi sohasi uchun maxsus modellarini ishlab chiqish; EPR tamoyilini joriy etishning iqtisodiy samaradorligini hisoblash; poligon yopilgandan keyingi monitoring xarajatlarini moliyalashtirish mexanizmlarini taqqoslama tahlil qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Siddiqova M. Chiqindilarni boshqarish sohasidagi qonunchilik // Zamonaviy ilm-fan va ta‘lim istiqbollari ilmiy-amaliy konferensiyasi. – Samarqand: SDAQU, 2025. – 194–197-b. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14933019>
2. Shipilova K.B., Radkevich M.V., Abduqodirova M.N. Qattiq maishiy chiqindi poligonlari: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: O‘zMU, 2022. – 195-b <https://staff.tiiame.uz>
3. Council Directive 1999/31/EC of 26 April 1999 on the landfill of waste // Official Journal of the European Communities. – L182. – P. 1–19. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31999L0031>
4. Christiansen C., Munck-Kampmann B. Municipal Waste Management and the Landfill Directive. – Louvain-la-Neuve: University Business School Report, 2000. – P. 12–28. https://www.eca.europa.eu/ECAPublications/SR-2025-23/SR-2025-23_EN
5. Kinnaman T.C. The economics of municipal solid waste management // Waste Management. – 2009. – Vol. 29(10). – P. 2615–2617. DOI:

- 10.1016/j.wasman.2009.06.031 <https://accscience.com/journal/AJWEP/22/1/10.36922/ajwep.733>
6. Bell S., Franceys R. Improving human welfare through appropriate public-private partnerships // Proceedings of the ICE – Municipal Engineer. – 2005. – Vol. 158(1). – P. 65–72. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/7610424/>
7. Wilson D.C., Velis C., Cheeseman C. Role of informal sector recycling in waste management in developing countries // Habitat International. – 2006. – Vol. 30(4). – P. 797–808.
https://www.researchgate.net/publication/224975666_Role_of_Informal_Sector_Recycling_in_Waste_Management_in_Developing_Countries
8. Vasilenko O.A., Lyashenko A.V., Babenko O.N. Environmental monitoring in Central Asian states // Central Asian Journal of Environmental Science. – 2021. – Vol. 12(3). – P. 45–59.
https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u295/2021_mono.pdf
9. Babenko O., Lyashenko M. Legal reforms and institutional capacity in solid waste management // Waste Management and Research. – 2020. – Vol. 38(4). – P. 381–392. https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u295/2021_mono.pdf
10. Hoornweg D., Bhada-Tata P. What a Waste: A Global Review of Solid Waste Management. – Washington, DC: World Bank, 2012. – 98 p. <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/1a464650-9d7a-58bb-b0ea-33ac4cd1f73c>
11. Scholl F. Transferring EU Environmental Law to Developing Countries // European Journal of Environmental Law. – 2018. – Vol. 7(2). – P. 112–131. <https://rwi.lu.se/wp-content/uploads/2024/06/Right-to-a-Healthy-Environment-in-SEA.pdf>
12. O‘zbekiston Respublikasining “Chiqindilar to‘g‘risida”gi Qonuni. 2002-yil 5-aprel, O‘RQ-4-son // O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi. – 2002. – 5-son. – 33-modda. <https://lex.uz/uz/docs/-42423>
13. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo‘mitasining 2019-yil 17-oktyabrdagi 12-son qarori. Ro‘yxat raqami 3197. – 2019-yil 19-noyabr. <https://lex.uz/uz/docs/-4600882>
14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 17-apreldagi PQ-4291-son “2019–2028-yillar davrida qattiq maishiy chiqindilar bilan bog‘liq ishlarni amalga oshirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori. <https://lex.uz/docs/-4291729>
15. Tennant M. Landfill Directive Implementation in Europe // Environmental Policy and Law. – 2016. – Vol. 46(2). – P. 108–117.
16. Giusti L. A review of waste management practices and their impact on human health // Waste Management. – 2009. – Vol. 29(8). – P. 2227–2239. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19401266/>

17. Lohri C.R., Camenzind E.J., Zurbrügg C. Financial sustainability in municipal solid waste management // Waste Management. – 2014. – Vol. 34(2). – P. 542–552.
18. OECD. Extended Producer Responsibility: Updated Guidance for Efficient Waste Management. – Paris: OECD Publishing, 2016. – 153 p.
19. Van Acoleyen M., Czernik A., Gawlik B.M. Waste as a Resource: The Circular Economy Approach. – Luxembourg: EC JRC, 2019. – 88 p. <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC133158>
20. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 4-yanvardagi PF-5-son Farmoni. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi: <https://www.lex.uz/uz/docs/-6732832>